

III. fejezet

RABSZOLGAVÉTELEK

8.§. Rabszolgavételi jelenetek a római irodalomban

A) *De re rustica* című könyvében Varro az állattenyésztéssel összefüggésben hasznos tanácsokat ad olvasóinak arra vonatkozóan, hogyan kell az állatok tulajdoncseréjét lebonyolítani. Az üzletkötés sémáját a legszemléletesebben a juhok vételénél ábrázolja: A megegyezésbe egyesek több, mások kevesebb feltételt vettek fel, melyek azonban inkább technikai, nem pedig jogi jellegűek voltak¹. Egyébként általánosan a régi formulát alkalmazták. A formula itt az üzletkötés többé-kevésbé formális cselekmények által meghatározott módját jelenti.

Ha a felek formátlan alkudozás során az árut és a vételárat már megbeszélték, sor került a megegyezés eredményének szinte rituális rögzítésére. A vevő még egyszer rákérdez az eladás tényére: *tanti sunt mi emptae*?². Az eladó megerősíti: *sunt*. Ezzel a kijelentéssel elismeri elidegenítési szándékát és a kialakított vételárat. Ezután a vevő stipulációval ígéri a vételárat: *expromisit nummos*³. Kész fizetni, ha az eladó is kész arra, hogy előzetes megállapodásuk pontjait jogi kötőerővel bíró formában megismételje. A fizetés előfeltétele a garancia letétele: *emptor stipulatur prisca formula sic*. A stipuláció a dolog átadására és az esetleges kellék- és joghibákra vonatkozik⁴. Csak a fenti stipuláció elhangzása után történt meg a vételár lefizetése és a dolog átadása: *cum id factum est, tamen grex dominum non mutavit, nisi si est adnumeratum*. Ha tehát a felek már formátlanul megegyeztek az elidegenítésben, akkor a tradicionális formákat alkalmazták, hogy alkujuk jogi kötőerejét biztosítsák.

Figyelemreméltó mindenekelőtt az, hogy mennyire kiegyensúlyozott a két szerződő fél pozíciója. Vásárlási szándékának kinyilvánítása és a kialakított üzleti

¹ Varro, rust. 2,2,5. Egy nyáj eladásakor pl. a legfiatalabb és a legöregebb állatból kettőt számítottak egy helyett.

² Varro, rust. 2,2,5. V.ö. A.L. Olde-Kalter, *Dicta et promissa*, Utrecht 1963, 101/157.

³ Varro, rust. 2,2,5. V.ö. F. Leifer, SZ 57 (1937) 217.

⁴ A *habere recte licere* az evictióért való helytállást garantáló stipuláció része volt, v.ö. Honsell, *Quod interest* 25. M. Kaser, SZ 68 (1951) 151. a klauzulát a *res nec mancipire* korlátozza. Ellenpéldával szolgál Tab. Herc. 60, ahol egy rabszolgalány vételénél alkalmazták e klauzulát. A probléma nem tartozik szorosan témánkhoz, ezért részletesebb vitatása nem látszik szükségesnek.

feltételek elismerése után a vevő formális ígérettel biztosítja teljesítési készségét⁵. A fizetés előtt azonban megköveteli a kialakított garancia-ígéretet az eladótól.

Az *antiqua formula*, a régi formula tehát a szerződés rögzítésének menetét, illetve a jogügylet tartalmát határozta meg. Ez a „szerződési minta” ajánlás jellegű, amely a feleknek az ügyletkötés kitaposott útját mutatja mind a szakmai-technikai részletekben, mind a régi jog formális szabályainak útvesztőjében⁶.

A tulajdon átszállásához a *ius* néhány esetben megköveteli, hogy bizonyos előfeltételek teljesüljenek⁷. Úgy tűnik, hogy a kereskedési szokások játszottak döntő szerepet abban, hogy bizonyos típusú ügyletnél alkalmazták-e valamelyik formálszerződést, így például a stipulációt, vagy sem. Varro a rabszolgavételnél is alternative említi a stipulációt, szerinte a formálügyletek alkalmazására semmilyen törvényi parancs nem kényszerített: *...aut, si mancipio non datur, dupla promitti, aut, si ita pacti, simpla*⁸. A rabszolgákat tehát éppúgy vehették *mancipatioba* foglalt adásvétel formájában mint *mancipatio* alkalmazása nélkül⁹. A szöveg arra utal, hogy Varro számára ez magától értetődő volt. A probléma számára egyáltalán csak abból a praktikus nézőpontból jelentkezett, hogy a *mancipatio* elmaradása esetén szokásos és ajánlott volt a vételár duplumának megígérése az eladó részéről stipuláció formájában¹⁰. Ehhez hasonlóan szokásos és ajánlott volt Varro szerint, hogy igásállatok és rabszolgák vétele esetén stipulációval ígérje az eladó azok jó egészségi állapotát és hibátlanságát¹¹.

⁵ F. Leifer, SZ 57 (1937) 218. hasonlóan elemzi a szöveget: „bauerliche Verkehrsgewohnheit, wonach regelmässig schon beim Kaufabschluss, ohne Rücksicht darauf, ob die Ware sofort übergeben wurde, Preisversprechen des Käufers, expromissio und repromissio des Verkäufers betreffs Mängel und Währschaft gegeneinander ausgetauscht zu werden pfligten. Erst wenn dies geschehen war, galt die Kauftransaktion als perfekt...”

⁶ Varro, rust. 2,1,15: *quarta pars est de iure in parando, quem ad modum quamque pecudem emi oporteat civili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere, neque in omnibus satis est stipulatio aut solutio nummorum ad mutationem domini. In emptione alias stipulandum esse, alias e sano pecore, alias neutrum.*

⁷ A szövegben „közbeeső aktusként” emlegetett eljárás alatt általában a *traditio*t értik, v.ö. E. Schönbauer, SZ 52 (1932) 206. A rabszolgák tulajdonát ruházására Varro a következő törvényes módokat sorolja fel (Varro, rust. 2,10,4): *in emptio nibus dominum legitimum sex fere res perficiunt: si hereditatem iustam adiit; si, ut debuit, mancipio ab eo accepit, a quo iure civili potuit; aut si in iure cessit, qui potuit cedere, et id ubi oportuit; aut si usu cepit; aut si e praeda sub corona emi; tumve cum in bonis sectione ve cuius publice veniit.*

⁸ Varro, rust. 2,10,5.

⁹ Hasonlóan Arangio-Ruiz, La Compravendita 354 és k.

¹⁰ V.ö. F. Leifer, SZ 56 (1936) 200. A *stipulatio duplae* nyilvánvaló célja az *actio auctoritatis* pótlása.

¹¹ Varro, rust. 2,1,15: *In emptione alias stipulandum esse, alias e sano pecore, alias neutrum.*

A rabszolgák vétele Varrónál a nyájhoz való pásztorok beszerzése kapcsán kerül szóba. Először arra vonatkozóan ad tanácsokat olvasójának, hogy miféle pásztorok alkalmasak bizonyos nyájakhoz: a nagyobb testűekhez felnőtt férfiakat, míg a kisebbekhez fiúkat célszerű venni¹². Felsorolja a jó pásztor jellemző tulajdonságait is¹³ és hangsúlyozza, hogy nem minden nemzet fia alkalmasak pásztornak. Egy bastulus vagy turdulus nem lehet jó pásztor, míg a gallok igen, utóbbiak különösen jól értenek a *iumenta*, az igásállatok kezeléséhez.

Ami a beszerzésüket illeti, először megadja a jogilag érvényes tulajdonszerzési módok listáját, majd a következőket mondja az ügylet megkötéséről:

Varro, rust. 2,10,5: *in horum emptione solet accedere peculium aut excipi et stipulatio intercedere, sanum esse, furtis noxisque solutum.*

„Vásárlásuknál szokásos, hogy a peculiumot járulékként hozzáveszik vagy kizárják, és hogy stipulációt kötnek arról, hogy (a rabszolga) egészséges, lopás vagy *noxa*¹⁴ nem terheli”. A rejtett hibákért való helytállás vállalása tehát szokásos volt az eladó részéről.

A *boves*, ökrök különböző fajtáiról hosszasan értekezik Varro, majd vételük esetén hasonlóan stipuláció kikötését ajánlja:

Varro, rust. 2,5,10–11: *eos cum emimus domitos, stipulamur sic: „illosce boves sanos esse noxisque praestari”; (11) cum emimus indomitos, sic: „illosce iuencos sanos recte deque pecore sano esse noxisque praestari spondesne?” paulo verbosius haec, qui Manili actiones secuntur lanii, qui ad cultrum bovem emunt; qui ad altaria, hostiae sanitatem non solent stipulari.*

Az ökröknél tehát figyelmet kell fordítani arra, hogy *domitos*, azaz szelídített vagy *indomitos*, azaz szelídítetlen állatokról van-e szó. A szelídítetteknél szokásban volt, hogy a vevő megígértette magának stipuláció formájában a helytállást az egészségük és a *noxa* vonatkozásában. A szelídítetleneknél ezenkívül még azt is, hogy egészséges nyájból származnak. A *lanii*, a mészárosok pedig, akik Manilius formuláskönyve alapján jártak el, a stipulációt egyszerűbben, kevesebb szóval formulázták: valószínűleg csak az egészséges állapotot garantáltatták. Ha az ökröket áldozati célra vásárolták, akkor nem volt szokásos stipulációs garanciát kérni egészséges mivoltukról. A papok számára az

¹² Varro, rust. 2,10,1.

¹³ Varro, rust. 2,10,2–3.

¹⁴ A *noxához* lásd összefoglalóan M. Kaser, *Römisches Privatrecht I*², München 1971, 162. és k.

állat egészsége nem lehetett fontos, hisz az esetleges betegségekből különböző jövődömondó jeleket olvastak ki¹⁵. Ezzel szemben a hús kielégítő minősége igen lényeges volt a mészárosok számára.

A fentiekhez hasonlóan szokásban volt a jó egészségi állapot és a noxától való mentesség garantálása a szamaraknál¹⁶, a lovak vásárlásánál¹⁷, sőt a kutyáknál is¹⁸.

Egyedül a kecskék esetében formulázták egészen eltérően a garanciavállalást:

Varro 2,3,5: *de emptione aliter dico atque fit, quod capras sanas sanus nemo promittit; numquam enim sine febris sunt. itaque stipulantur paucis exceptis verbis, ac Manilius scriptum reliquit sic: „illasce capras hodie recte esse et bibere posse habereque recte licere, haec spondesne?”*.

Általánosan elterjedt nézet volt ugyanis, hogy a kecskék sohasem teljesen egészségesek, mert állandóan enyhe lázuk van¹⁹. Ezért egészségükre nézve csak annyit ígértek meg, hogy az eladás napján jó állapotban vannak és úgy isznak, ahogyan az szokásos. Az ivási készség mint kikötés furcsán hangzik. Nemesak itt, Varrónál találkozunk vele, hanem előfordul egy lóvételi okiratban is²⁰. A vízvástól való iszonyt az állatoknál úgy ítélték meg, hogy valamilyen belső betegséget jelez²¹.

A fent idézett, Varro által ajánlott stipulációk az áru rejtett hibáiért való helytállás átvállalására Manilius formuláskönyvéből származnak, amely valószínűleg széles körben ismert volt: *ac Manilius scriptum reliquit sic* (Varro, rust. 2,3,5); *qui Manili actiones secuntur lanii* (Varro, rust. 2,5,11); *ut in Manili actionibus sunt perscripta* (Varro, rust. 2,7,6). Manilius Kr.e. 154-ben praetor volt Hispániában, majd

¹⁵ V.ö. Latte, Religionsgeschichte 380. és k.

¹⁶ Varro, rust. 2,6,3: *in mercato item ut ceterae pecudes emptioibus et traditioibus dominum mutant, et de sanitate ac noxa solet caveri.*

¹⁷ Varro, rust. 2,7,6: *emptio equina similis fere ac boum et asinorum, quod eisdem rebus in emptioe dominum mutant, ut in Manili actionibus sunt perscripta.*

¹⁸ Varro, rust. 2,9,7.

¹⁹ V.ö. B. Tilly, Varro, the Farmer, Cambridge 1973, 250.: „The stipulatio can only be that they are in good condition at the time of purchase and that the title is correct. The Roman belief in the unhealthiness of goats is without explanation. In modern times they are regarded as particularly healthy because they are known to be free from tuberculosis.”

²⁰ FIRA III 136: *eum equom esse bibere ita uti bestiam veterinam adsolet...*

²¹ Apul. Met. 2,3 található egy jelenet, ahol a főszereplő szamarról azt feltételezik, hogy vesztegben szenved. Egy vödör vizet tesznek eléje, hogy bizonyosságot nyerjenek a betegség fennállásáról. Amint a szamar ezt hallja, gyorsan kiissza az összes vizet, hogy egészséges voltát bizonyítsa.

konzulként Kr.e. 148-ban Karthágóban harcolt, ahol vereséget szenvedett. Emellett korának híres jogásza, Pomponius történeti visszatekintésében a legjobbak közé sorolja: *Publius Mucius et Brutus et Manilius, qui fundaverunt ius civile* (D 1,2,2,39 Pomp. sing. ench.). Adásvételi szabályokat összefoglaló formuláskönyvére (*venalium vendendorum leges*) Varro gyakran hivatkozik.

Manilius ezen művében az adásvételek különböző típusaira ajánlott formulákat. Eszerint az adásvételt következetesen stipulációba foglalták, és az eladó rendszerint garanciát vállalt az áru bizonyos tulajdonságaiért. A szokásos stipulációkat Varro mindenütt ismerteti²², ami arra utal, hogy korának szerződési gyakorlata ezeket alkalmazta. Varrónál semmilyen utalás sem található arra, hogy az itt szereplő adásvételek Róma piacain kötettek volna, vagy hogy a garanciaformák az aediliszi ediktummal bármilyen kapcsolatban álltak volna²³. Varro egyszerűen szerződési mintákat sorol fel, amelyek mind a vásártereken, mind azokon kívül, háznál, ismerősök között kötött ügyleteknél használhatóak voltak. Az alkalmazott garanciaklauzulák a rómaiak korabeli ügyletkötési szokásait tükrözik²⁴. Ezek egyértelműen bizonyítják, hogy a biztosítékadás e formája szokásban volt és az üzletkötés fontos részét képezte. Semmilyen utalás sem található azonban arra, hogy a Varro által leírt stipulációs minták közvetlenül az aediliszi ediktum kényszere hatására születtek volna.

Az aediliszi kényszer ellen szól az a tény is, hogy a garanciastipulációk nemcsak rabszolga- és ígásbarmok vételénél, hanem aprójószágok, birkák, kecskék, sőt kutyák esetében is hasonlóan alkalmazásra kerültek, jóllehet az utóbbiak Varro idejében semmiképpen sem tartoztak az ediktum hatálya alá.

A garanciaklauzulák sokfélesége is kétségbe vonja az aediliszi kényszert. Ha az ediktum közvetlen parancsára jöttek volna létre ezek a klauzulák, akkor egy egységes aediliszi sémát kellett volna követniük. Az azonban alig hihető, hogy az *aedilis curulis* ilyen sokféle stipuláció-mintát adott volna ki: eltérő klauzulákat szelídített és nem szelídített ökrökre, kecskére és szamaraik eladására, mézárások és papok mint vevők

²² *De reliquo antiqua fere formula utuntur; emptor stipulatur prisca formula sic* (Varro, rust. 2,2,5); *in emptione alias stipulandum esse* (Varro, rust. 2,1,15); *in mercando item ut ceterae pecudes emptionibus et traditionibus dominum mutant, et de sanitate ac noxa solet caveri* (Varro, rust. 2,6,3); *qui ad altaria, hostiae sanitatem non solent stipulari* (Varro, rust. 2,5,11); *in horum emptione solet stipulatio intercedere* (Varro, rust. 2,10,5). Ezeket a vételi formulákat már Honsell, Quod interest 63. is úgy értékeli, hogy a vevő bizonyos gyakran előforduló hibákkal szemben a garancia megkövetelésével védekezett. Hasonlóan Oide-Kalter, Dicta 41/148. Mindkét szerző állítja azonban ehhez kapcsolódóan, hogy ezen stipulációk formulái az aediliszi ediktumban voltak közzétéve, és a garanciaadást az aediliszek kikényszerítették.

²³ Hasonlóan Pólay, Kellékszavatosság 7. és k., azonban ebből azt a következtetést vonja le, hogy ebben az időben nem létezett kötelező helytállás a kellékhibákért.

²⁴ Hasonlóan már F. Pringsheim, SZ 69 (1952) 256.

számára. Varro adásvételi mintái alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a garanciastipuláció ugyan szokásos volt Rómában, de kötelező volta mellett semmi sem szól.

B) Plautus *Persa* című komédiájában részletesen ábrázol egy adásvételi jelenetet. A *Persa* cselekménye viszonylag egyszerű. Az athéni Timarchides üzleti úton van Perzsiában. Távolléte alatt vagyonát rabszolgája, Toxilus kezeli²⁵. Toxilus azon fáradozik, hogy szerelmesét Dordalus, a rabszolgakereskedő és bordélytulajdonos kezéből megvásárolja. Persze hiányzik az ehhez szükséges pénze, és az egész darab arról szól, hogy milyen ravasz trükkökkel próbál pénzt szerezni: a vételárat végül egy jól kitervelt cselrel magától Dordalustól igyekszik kicsalni. Sagaristio, Toxilus barátja perzsa kereskedőnek öltözik és elad Dordalusnak egy leányt, akiről azt állítja, hogy Arábiából rabolták el. A hölgy a valóságban egy barátja, Saturio leánya, azaz szabadon született polgárnő. Az eladási jelenet a darab csúcspontja, ahol a kapzsi Dordalust a rafinált, jogi szempontból jól átgondolt ügyletkötéssel szedik rá.

A jelenet egy állítólag Timarchidestől származó, tehát hamisított üzleti levéllel kezdődik. Eszerint a távollévő Timarchides megbízza rabszolgáját, Toxilust, hogy segítsen a szóbanforgó rabszorgalány eladásában. Pontosán meghatározza azt is, hogyan kell az adásvételi ügyletet megkötni²⁶: a vevő saját veszélyére vegye meg, az eladást nem szabad mancipatio formájában megkötni, és se Toxilus, se más ne vállaljon helytállást. *A mancipio neque promittet*²⁷ a *stipulatio auctoritas* kizárását célozza²⁸.

Egy adásvételi ügyletről van tehát szó, amelyben az eladó egy idegen kereskedő, aki nem rendelkezik elegendő ismerettel annak a városnak az üzleti és jogi szokásairól, ahol eladni szeretne. Az ügyletet azonban a helyi előírásoknak megfelelően kell megkötni. Ehhez kapcsolódik a kérdés, hogy Plautus milyen helyi vételi előírásokat dolgoz fel: athéniakat vagy rómaiakat? A darab helyszínéként Athén van megjelölve, a válasz mégsem magától értetődő.

²⁵ A darabból úgy tűnik, hogy Toxilus, mint rabszolga jogállására a görög jog szabályai irányadók. Személyileg ugyan nem szabad, de bizonyos vagyonyjogi jogképességgel rendelkezik, v.ö. J. Patsch, *Hermes* 45 (1910) 596.

²⁶ *Plaut. Persa* 524/525: *ac suo periculo is emat qui eam mercabitur: mancipio neque promittet neque quisquam dabit.*

²⁷ A szöveg helyes olvasata vitatott, *promittet* illetve *promittes* jöhet szóba. J. Patsch, *Hermes* 45 (1910) 605 l.j.3. a *promittet* mellett foglal állást: „Weder nimmst du, mein Sklave, die Auktoritätshaftung durch *repromissio* auf dich, noch wird irgend jemand manzipieren”.

²⁸ V.ö. J. Patsch, *Hermes* 45 (1910) 605.; F. Leifer, *SZ* 57 (1937) 424. *A mancipio dans* helytállási kötelezettségére más Plautus-helyek is utalnak, pl. *Curc.* 490. és k.; *Poen.* 145. és k., lásd ehhez Th. Mayer-Maly, *SZ* 78 (1961) 244.

A Plautus-komédiák megítélése a jogtörténeti kutatásban változó. Korábban a teljes elutasítás vagy az óvatos felhasználás volt a jellemző²⁹. Az irodalomtörténet újabb eredményeit elfogadva³⁰ azonban a Plautus-darabok egyre gyakrabban bukkannak fel a jogtörténeti munkákban is³¹.

Jelenetünkben éppen a tudatosan helyesen alkalmazott római jogi kifejezésekre lehet bizonyítékként hivatkozni. A *suo periculo ... emat; mancipio neque promittet, neque quisquam dabit*³² arra utal, hogy római jogi szabályokra való célzásokkal játszik a szerző. Azonkívül a jelenet, mint már említettük, a darab csúcspontja. A komikus hatás éppen azáltal fokozódik, hogy a mindennapok ismert kereskedési szokásait gúnyolja ki a szerző³³. Az ügyletkötés korrekt, ajánlott formáit látszólag betartják, a rászedés finoman álcázva és a tréfa áldozata számára végig rejtve marad.

A levél után a felek színes alkudozási jelenete következik. Az üzleti feltételek hallatán Dordalus azonnal aggodalmaskodik, hisz tudja, hogy az ilyen üzletek nagyon kockázatosak. Kiadja a jó pénzt és bizonytalan eredetű árut kap érte. Mit hoz számára egy olyan üzlet, amelynél a vállalt kockázat ilyen nyilvánvalóan magas? Ugyanakkor az ilyen üzletek szoktak nagy nyereséggel kecsegtetni, ha szerencse kíséri őket. Dordalus számolhat azzal, hogy a távoli Arábiából senki sem bukkan fel a rabszolgálynét visszaperelni.

Ezek után elővezetik a csábítóan szép szüzet, aki Dordalus minden ellenállását és aggályát megtöri. Miután Dordalus vásárlási szándékát tisztázták, megkezdődik a vételár körüli alku. Itt az eladó, Sagaristio többször hangsúlyozza, hogy a leány helytállás nélkül kerül eladásra: *Prius dico: hanc mancipio nemo tibi dabit. iam scis?*³⁴. Dordalus elfogadja ezt a feltételt és ennek tudatában rögzítik a vételárat: a két elem, a garancia kérdése és a vételár szorosan összefügg. Ebben a pillanatban Toxilus megszakítja a tárgyalást és figyelmezteti Dordalust, hogy az ügylet így még nem perfekt. Mohóságában Dordalus elfelejtette, hogy a vevő alapkötelessége az „áru” gondos megvizsgálása és kikérdezése. Különösen a következő körülményekre kell kitérni: *Quod*

²⁹ Így például két elismert romanista, J. Partsch, *Hermes* 45 (1910) 600. és k. és F. Schulz, *Geschichte der römischen Rechtswissenschaft*, Weimar 1961, 86. azon a véleményen van, hogy Plautus a római jogélet kutatásakor nem lehet mérvadó.

³⁰ V.ö. Fraenkel, *Plautus* 5, Sprenger, *Sklavenfiguren* 7. és k.

³¹ A. Bürge, *SZ* 97 (1980) 116. igen meggyőzően érvel felhasználásuk mellett.

³² *Plaut. Persa* 524–525.

³³ „Da ein Witz, um anzukommen, eine Fallhöhe braucht, die durch den Erfahrungs- und Erwartungshorizont des Zuhörers gebildet wird. Witze, die man erklären muss, lösen keine Lächer aus” A. Bürge, *SZ* 97 (1980) 116.

³⁴ *Plaut. Persa* 589.

*genere aut qua in patria nata sit aut quibus parentibus*³⁵. A vevő tehát meg szokta kérdezni a rabszolga nevét, hazáját, születési helyét, vagy hogy az apja *captus*, hadifogoly volt-e. A kikérdezés alkalmat ad a szerzőnek a helyzetkomikum további fokozására. A jelenet szemmel láthatóan a rabszolgapiac alkujait karikózza. Az „áru” megvizsgálása után Sagaristio a következő szavakkal rögzíti a megegyezést: *Tuo periclo sexaginta haec dabitur argenti minis*³⁶. A végső megegyezésben tehát kifejezetten rögzítik a vételárat és a garancia kizárását.

A szövegösszefüggésből és a mancipációra való utalásból egyértelmű, hogy a joghibákért való helytállás kizárásáról van szó a jelenetben. A kellékszavatosság szempontjából is találhatunk azonban néhány érdekességet, hiszen a joghibákért való garanciastipuláció a szerződési gyakorlatban a rejtett hibákért való garanciával együtt, egy klauzulába foglaltan szerepelt³⁷. A fent ábrázolt vételi szerződés részletei pedig meggyőzően bizonyítják, hogy a felek alkujuk során éppen olyan körülményekre tértek ki, amelyek az aediliszek piaci előírásaiban is megjelentek: a vevő a leány származása, képzettsége után érdeklődött. A Plautus-jelenetben maga a rabszolgalány adja meg ezeket az információkat, az eladó nem erősíti meg őket. Ez a megoldás talán arra utal, hogy az eladó ezeket az információkat hallgatólagosan megtagadta és ezzel a kellékhibákért való garancia elvállalását elutasította. Plautus esetleg az aediliszi piaci előírások ravasz megkerülésére is céloz a jelenetben. Plautus a komédia köntösébe bújtatott, de élethű képet fest a római üzletkötési szokásokról. Sagaristio, a ravasz rabszolga főhős agyafúrt pénzszerzési akciója éppen arra épül, hogy a felek alkujukban szabadon dönthettek a garancia vállalásáról. Ha az eladó megtagadja a garanciát, de így is talál vevőt az árujára, akkor a rabszolga bizonytalan származásának esetleges kockázatát teljes egészében a vevő viseli. Az alku menete, a garancia és a vételár összefüggése minden bizonnyal hasonló volt a kellékhibák terén is.

C) Végül Horatius *epistulaiból* idézünk egy költeményt, amelyben a költő egy rafináltan kidolgozott hasonlatban életteli képet fest a római piacról. Megjeleníti a ravasz kereskedőt, aki eladásra ajánlott rabszolgáját feldicséri³⁸:

*Flore, bono claroque fidelis amice Neroni,
siquis forte velit puerum tibi vendere natum
Tibure vel Gabiis et tecum sic agat: hic et*

³⁵ Plaut. *Persa* 596.

³⁶ Plaut. *Persa* 665.

³⁷ A kombinált *stipulatio dupla*hoz v.ö. Kaser, RPR 558.

³⁸ Hor. ep. II 2,4; v.ö. A. Kiessling, Berlin 1961, 243. és k. kommentárját.

*candidus et talos a vertice pulcher ad imos
fiet eritque tuus nummorum milibus octo
verna ministeriis ad nutus aptus erilis,
litterulis Graecis imbutus, idoneus arti
cuilibet, argilla quidvis imitaberis uda,
quin etiam canet indoctum, sed dulce bibenti.
multa fidem promissa levant, ubi plenius aequo
laudat venalis qui volt extrudere merces:
res urget me nulla; meo sum pauper in aere.
nemo hoc mangonum faceret tibi; non temere a me
quivis ferret idem. semel hic cessavit et, ut fit,
in scalis latuit metuens pendentis habenae –
des nummos, excepta nihil te si fuga laedat:
ille ferat pretium poenae securus, opinor.
prudens emisti vitiosum; dicta tibi est lex...*

Horatius barátjának, Florusnak címezte levelét, melyet bocsánatkéréssel kezd: ő már előre figyelmeztette Florust, hogy a levélírásban nagyon hanyag szokott lenni, ezért óvta barátját attól, hogy komolyan vegye levélírásra vonatkozó ígéreteit. Saját magatartását Florussal szemben egy bonyolult hasonlattal jellemzi, melyet aprólékosan kidolgoz. A hasonlatban egy rabszolgaeladó szerepel, aki áruján gyorsan és kedvezően túl akar adni. Témánk szempontjából ez a hasonlat értékes adatokat kínál a kereskedelemben uralkodó szokásokról. Horatius mondanivalója a hasonlattal, hogy Florus éppoly kevésbé csodálkozhat a levelek ritka érkezésén, mint az a vásárló, akinek az eladó finoman tudomására hozta a rabszolga fogyatékoságát, mégis megveszi azt.

A szöveg az eladásra felkínált rabszolga jellemzésével kezdődik. A kereskedő először megadja a fiú születési helyét, származását: *Natum Tibure vel Gabis*. Majd rámenősen kommandálja áruját: a potenciális vevő figyelmét először a fiú testi tulajdonságaira hívja fel, a szép bőrszínre és alakra. Ezután megnevezi az elérni kívánt vételárat és hangsúlyozza eladási szándékát. Majd állítja, hogy a rabszolga *verna*. *Verna* volt a családnál született és felnevelt rabszolgák megnevezése, akik közismerten a legkeresettebbek voltak. Az eladó erősítgeti továbbá, hogy a rabszolga a szolgálatban figyelmes és alkalmazkodó. Sőt egy kicsit görögül is tud, amely arra utal, hogy művelt rabszolgaként, azaz drágábban kívánja eladni. Alkalmasnak állítja bármilyen kézművesmesterség kitanulására: mint nedves agyagból, bármit lehet belőle formálni³⁹. És még

³⁹ Az eladó kijelentése célzás lehet az aedilisi ediktum *ne veterator pro novicio veneat*, D 21,1,37 Ulp. 1 ed. aed. cur., kitételére, lásd 7.§.A. Horatius eladója tehát *noviciusként* kínálja a fiút.

III. fejezet

mindig nem elég: a fiú az ismertebb bordalokat is nagyon szépen énekli – ez a kijelentés már finom célzás lehet arra, hogy szívesen jár a barátaival iszogatni.

Az eladó mindent megígér és gátlástalanul dicséri áruját. A vevőt teljes erővel igyekszik meggyőzni, hogy ez a lehető legjobb üzlet a világon. Csak egészen a végén, mintegy mellékesen jegyzi meg, hogy a fiú már egyszer „kimaradt”. Ez a kifejezés finoman arra céloz, hogy a rabszolga *erronak* vagy *fugitivusnak* minősül. Ezzel az eladó a lehető legdiszkrétebben igyekszik az aediliszi ediktumban⁴⁰ megkövetelt információt a vevő tudomására hozni a *fugaról*. Ráadásul az egyértelműen jogi formulát használja: *excepta fuga*.

Az eladó tehát kifejezetten figyelmezteti a vevőt arra, hogy a maga részéről az ügyletnél mindenféle esetleges jövőbeni kifogást kizár, hisz a rabszolga egyetlen hibáját ő az eladásnál megjelölte. Ezután a vevőnek az aediliszi keresetek már nem állnak rendelkezésére. Az eladó kockázat nélkül besöpörheti a vételárat, mert őt semmilyen *poena*, azaz a rejtett hibák miatt semmilyen kereset sem fenyegetheti: *prudens emisti vitiosum, dicta tibi est lex*⁴¹. A vevő tudva hibás rabszolgát vásárolt.

Horatius költeménye alapján könnyű elképzelni, hogy a korabeli Rómában hogyan ajánlották árujukat az eladók, hogyan alkudoztak, és hogyan kötöttek üzletet.

Amikor a rabszolgát eladásra felkínálták, sok olyan tulajdonságát jelölték meg, amelyet az aediliszi ediktum és a jogtudósok *dicta* gyanánt értékelték: a rabszolga származási helyének megjelölése, a kijelentés, hogy *verna* és *novicius*, a görögül tudásra való utalás, énekművészete és jellemvonásai, mely szerint figyelmes és alkalmazkodó. Ami az aediliszi ediktum által megkövetelt információkat illeti, az eladó állította, hogy a fiú testileg hibátlan, szép és egészséges. Másrészt megnevezte a hibát, hogy a rabszolga már „kimaradt”. *Fuga*ért, szökésért tehát nem vállal helytállást. A hiba diszkrét beismerése után a végleges megállapodásban még egyszer hangsúlyozza ezt a pontot. A szerződési feltételeket az eladó már kimerítően ismertette, a vevőnek nem marad más teendője, mint a vételár kifizetése.

9.§. Adásvételi okiratok

A) A rendelkezésünkre álló okiratok nagyrészt a II. századból származnak és a Római Birodalom egymástól igen távol eső területein foglalták írásba őket: Dákiában, Kilikiában, Pamphyliában, Herculanumban vagy Egyiptomban.

⁴⁰ D 21,1,1,1 Ulp. 1 ed. acd. cur., lásd 7.§.A.

⁴¹ A hiba kifejezett hangsúlyozása a Plautus-jelenetre emlékeztet, ahol hasonlóan rögzítette az eladó a garancia kizárását.

Hiánytalan szöveggel igen kevés adásvételi okirat maradt fenn. A szerény anyagból FIRA III 87., 88., 89., 132. nevezhető tipikusnak, amelyek főleg római jogi hatást mutatnak. További vizsgálódás tárgyát képezi, hogy mennyi római jogi szabály és mennyi idegen befolyás állapítható meg bennük⁴². A szerződési sémát követő tipikus példa 142-ből FIRA III 88.:

Dasius Breucus emit mancipioque accepit puerum Apalaustum, sive is quo alio nomine est, n(atione) Graecum, apocatum pro uncis duabus, (denariis) DC de Bellico Alexandrini, f. r. M. Vibio Longo. Eum puerum sanum traditum esse, furtis noxaeque solutum, erronem fugitivum caducum non esse praestari: et si quis eum puerum quo de agitur partenue quam quis ex eo eviderit, quo minus emptorem supra scriptum eunue ad quem ea res pertinebit uti frui habere possidereque recte liceat, tunc quantum id erit, quod ita ex eo evictum fuerit, tantam pecuniam duplam probam recte dari fide rogavit Dasius Breucus, dari fide promisit Bellicus Alexandri, idem fide sua esse iussit Vibius Longus. Proque eo puero, qui supra scriptus est, pretium eius denarios DC accepisse et habere se dixit Bellicus Alexandri ab Dasio Breuco.

Az okirat elején áll a vevő neve, Dasius Breucus⁴³. Ezt követi a vétel rögzítése, amit az *emit mancipioque accepit*⁴⁴ kifejezés jelöl. A *mancipatio* használata különösen problematikus, mert a szerződő felek minden valószínűség szerint *ius commercium* nélküli peregrinusok voltak⁴⁵. Az okiratban egymás mellett szerepel továbbá a

⁴² A problémát sokan vitatták a romanisztikában. Néhány szerző a dáciai táblákban tipikus *testationes romanae*t lát, v.ö. A. Segre, IURA 17 (1966) 11, Ph. Meylan, Fg. Lübtow, Berlin 1970, 417. és k., ezzel szemben kritikusan E. Pólay, JJP 15 (1965) 193. és k., Labeo 19 (1973) 330. és k., a hellenisztikus befolyás bizonyítékait ismertetve. A szerződések alaki sajátosságaihoz lásd Pólay E., A dáciai viaszostáblák szerződései, Budapest 1972, 40. és k., Pólay E., Veträge auf Wachstafeln aus dem römischen Dakien, ANRW II, 14 (1982) 509. és k.

⁴³ A szerződő partnerek nemzetiségéről a dáciai táblákban lásd E. Pólay, JJP 15 (1965) 193. és k., Labeo 19 (1973) 330. és k. további irodalommal.

⁴⁴ A kifejezés alapján F. Peters, SZ 96 (1979) 179. és k. a dáciai táblákban annak bizonyítékát látja, hogy az eladó köteles volt a *mancipatio* aktusát végrehajtani „Die Regelmässigkeit, mit der die Kaufurkunden von einer *mancipatio* sprechen, belegt nicht nur eine entsprechende Übung, sondern darf wohl auch als Zeugnis einer Verkäuferpflicht gewertet werden”. Ezzel szemben valószínűbbnek látszik az a felfogás, hogy itt régi formulák nem következetes használatáról van szó.

⁴⁵ V.ö. E. Pólay, Labeo 19 (1973) 330. és k., és Pólay, Dáciai táblák 64. és k.

mancipatio és a *stipulatio duplae*, amely már önmagában ellentmondásos és felesleges⁴⁶. A legvalószínűbb magyarázatnak az tűnik, hogy az okirat szerkesztője valamilyen régi minta, formuláskönyv alapján fogalmazta meg a szöveget, és nem fordított nagy gondot arra, hogy a konkrét jogügylet adottságaihoz igazítsa a mintát⁴⁷.

A vétel tárgyát, a rabszolgát részletesen leírják: a fiú neme, neve, nemzetisége azonosítási támpontként szerepel. Ezután következik a klauzula *apochatum pro uncis duabus*, amelynek a jelentését a romanisztikában nagyon különbözően magyarázták⁴⁸, majd a jog-és kellékhibákért való garancia, egy kombinált *stipulatio duplae*ba foglalva. A vevő megígértette, hogy a rabszolgafiú egészségesen kerül átadásra, *furtum* vagy más deliktum alapján fennálló *nox*a nem terheli és nem *fugitivus*, *erro* vagy *caducus*⁴⁹. Ezt követi a joghibákért való garancia: az eladó kötelezi magát, hogy a vételár duplumát illetve az *interesse* duplumát megfizeti⁵⁰, ha a fiút a vevőtől részben vagy egészben elperlik⁵¹. A szöveg végén nyugtázzák a vételár kifizetését, majd a dátum és a tanúk pecsétje zárja le az okiratot.

FIRA III 87., 89., és 132. ugyanezt a mintát követi, ezért itt röviden csak a rejtett fizikai hibákért vállalt garancia szövegét idézem:

⁴⁶ A dáciai táblák szóhasználata nem felel meg teljesen a korabeli római gyakorlatnak, v.ö. M. Kaser, Ediktsstil 43. és k. A cikkhez Kaser az evictióért való felelősséget vizsgálta és megállapította, hogy az *ui frui habere possidere* forma Rómában inkább a köztársaság végén volt elterjedt, a dáciai táblákban viszont ez a jellemző fordulat, v.ö. FIRA III 87., 88., 89.

⁴⁷ V.ö. Kaser, Ediktsstil 44.: „Der Notar in der dakischen Provinz, der von der Neufassung des römischen Ediktes wohl keine Ahnung hatte, benutzte nach wie vor sein altes Formularbuch weiter, wobei es ihm auch nicht darauf ankam, die Manzipation unter Peregrinen und an Provinzialboden, der nicht *res Mancipi* war, anzuwenden”. Kaser véleményéhez csak annyit szeretnék hozzáfűzni, hogy az ediktum szó szerinti alkalmazását ezekben az okiratokban igazán nem lehet elvárni.

⁴⁸ F. Pringsheim, SZ 50 (1930) 346. és k. a származási okiratok birtokának átadását érti alatta és feltételezi, hogy általában szokásban volt, hogy a vevőnek átadták az eladó és elődjei okiratait a vétel tárgyaról. A. Watson, RIDA 10 (1963) 249. a klauzulát így fordítja: „receipted for two unciae”, és úgy véli, hogy a vétel időpontjában végrehajtott *mancipatio*ra vonatkozik. Célja az volt, hogy az *actio auctoritatis* a két unciára szorítsa. Hasonlóan A. Segre, IURA 17 (1966) 164., E. Pólay, Labeo 19 (1973) 335.

⁴⁹ A *caducus* szó ritkábban használatos, valószínűleg epilepsziát jelent, v.ö. ThesLL., Bas. 19,10,53, M. Memmer, SZ 107 (1990) 15. lj. 58.

⁵⁰ A stipuláció szövegéhez, különösen a *fide rogavi* – *fide promisi* klauzulához v.ö. E. Pólay, JJP 15 (1965) 191. és k.

⁵¹ Az itt idézett okirat a fizetendő összeget mint *quantū id erit* jelöli meg, amíg Nr. 87. a *quantū is homo emptus est* körülírást használja. Hasonlóan Tab. Herc. 59.: *quantū homo emptus est, tantam pecuniam dari*. A klauzulához lásd M. Kaser, SZ 90 (1973) 185. és k.

Nr. 87. (132.): *Eam puellam sanam esse, a furtis noxisque solutam, fugitivam erronem non esse praestari...*

Nr. 89. (169.): *Eam mulierem sanam traditam esse emptori supra scripto...*

Nr. 132. (166.): *Eum puerum sanum esse ex edicto...*

Nr. 87. szó szerint egyezik a fent idézett okirattal, Nr. 89. rövidebben fogalmaz, csak az átadás időpontjában való egészséges állapotért való helytállást említi. Nr. 132-ben egy különös fordulat található: *sanum esse ex edicto*. Ezt valószínűleg úgy lehet értelmezni, hogy a rabszolgafiú olyan egészséges, ahogyan ezt az *aediles curules* ediktumának előírásai megkövetelik⁵².

Hasonló klauzulák találhatók a herculaneumi táblák rabszolgavételi okirataiban is⁵³. A szövegek nagyon töredékesek, ezért a fenti felépítést nem lehet jól nyomon követni. A rejtett fizikai hibákért való helytállás a következő okiratokban szerepel:

Nr. 60.: *eam puellam q.s.s. est sanam esse, furtis noxaque solutam, fugitivam erronem non esse praestari...*

Nr. 61.: *hunc hominem sanum furtis noxisque solutum esse praestari...*

Nr. 62.: *eamque puellam Olympiada q.d.a. sanam furtis noxaque solutam esse fugitivam erronem non esse praestari...*

Eltérő klauzula olvasható egy lóvételnél 77-ből (FIRA III 136): *Eum equom esse bibere ita uti bestiam veterinam adsolet, extra quam si recte dictum descriptum quod palam corpore esset...* Az eladó itt csak annyit ígért meg, hogy a ló úgy iszik, ahogyan az egy igásállatnál szokásos⁵⁴. A klauzula második része igen töredékes és a szövegpótlást sokszor vitatták⁵⁵. A homályos fordulatot talán úgy lehet értelmezni, hogy a lovat olyan testi állapotban adják át, amely a vételnél látható volt. A klauzula tehát az eladó felelősségét inkább korlátozza: a lovat a megtekintés szerinti állapotban adják át, ami azt jelenti, hogy az eladó semmilyen rejtett betegségért vagy hibáért nem fog helytállni. Két további okiratot görög nyelven fogalmaztak és hellenisztikus hatást tükröznek⁵⁶.

⁵² Lásd 7.§.A.

⁵³ V. Arangio-Ruiz-G. Pugliese-Carratelli, *La parola del passato* 9 (1954) 54. és k.

⁵⁴ V.ö. fent 8.§.A. a klauzulához.

⁵⁵ V.ö. V. Arangio-Ruiz megjegyzéseit FIRA III, 437. l.j. 3.

⁵⁶ V.ö. ehhez Jakab É., *Antik Tanulmányok* 36 (1992) 52.

A legtöbb szerződésben tehát szerepel a rejtett hibákért való helytállást rögzítő klauzula. Egyedül egy rabszolganő-vételt fogalmaztak meg olyan röviden, hogy sem a kellékhibák, sem a joghibák nem szerepelnek benne⁵⁷. Egyébként csak a herculaneumi táblákban fordul elő a klauzulák hiánya, ezek a példányok azonban annyira töredékesek, hogy ebből a hiányból semmilyen következtetés sem vonható le⁵⁸. Egyetlen okiratban találkozunk a garancia kifejezett kizárásával⁵⁹, míg egy másikban csak a joghibákért való helytállás szerepel⁶⁰.

Az egészséges testi állapotért tehát következetesen garanciát vállaltak az eladók, emellett szinte mindenütt hangsúlyozzák⁶¹, hogy a rabszolga noxával nem terhelt, nem szökött vagy csavargó⁶². Hogyan kell értelmezni a klauzula szerepét? Vajon az eladó csak azért volt-e köteles helytállni, amit kifejezetten felvettek a szerződésbe, vagy a garanciavállalás annyira mechanikussá vált, hogy a jelenléte csak annyit jelentett, hogy a szokásos kellékhibákért való helytállást a felek nem zárták ki.

Induljunk ki abból, hogy a felek a párhuzamos perlési lehetőséget teremtették meg *ex stipulatu*⁶³ a garanciával. A stipulációból eredően az eladó csak azért felel, amit kifejezetten megígért. Ennek értelmében a garanciaklauzula: *hunc hominem sanum, furtis noxisque solutum esse praestari ... stipulatus est* (Tab. Herc. 62.) úgy értendő, hogy az eladó további körülményekért, így például azért, hogy a rabszolga nem *fugitivus* vagy *erro* és nincs noxával terhelve, nem vállal garanciát. Az *eam mulierem sanam traditam esse* klauzulával pedig csak az egészséges testi állapotot ígérték meg, amíg a stipuláció a további esetleges hibákról hallgat. A garanciastipuláció alapján tehát az eladó csak a kifejezetten kiemelt tulajdonságokért állt helyt. Ezt az interpretációt erősíti az a

⁵⁷ FIRA III 134.

⁵⁸ Így Tab. Herc. 59, ahol a joghibákért való garancia már megtalálható. Valószínűleg előtte szerepelt a szövegben a kellékgarancia. Tab. Herc. 65. szintén nagyon töredékes, valószínűleg éppen a vonatkozó rész hiányzik.

⁵⁹ FIRA III 136., amely 29-ből vagy 116-ból származik.

⁶⁰ FIRA III 137.: *Rebus praestari recte*, v.ö. D 50,16,71,1 Ulp. 79 ed.: *Haec verba his rebus recte praestari hoc significant, ne quid periculum vel damnum ex ea re stipulatio sentiret*, hasonlóan FIRA III, 439. lj. 2.

⁶¹ Egyetlen kivétel FIRA III 89.

⁶² Ebből a szempontból kivétel FIRA III 89., Tab. Herc. 61.

⁶³ V.ö. D 21,1,20 Gai. 1 ed. aed. cur., D 21,1,19,2 Ulp. 1 ed. aed. cur., D 21,2,11,1 Paul. 6 resp., D 21,2,32,1 Ulp. 42 Sab. Hasonlóan már Haymann, Haftung 123. Az *actio ex stipulatu*val az *interessere* perelhetett a vevő, v.ö. D 21,2,31 Ulp. 42 Sab., irodalmat l. Jörs-Kunkel-Wenger RR 234., Karlowa RR II 626., Honsell, Quod interest 70.

tény is, hogy negatív klauzulák sohasem fordulnak elő⁶⁴. Azt nem lehet elvárni, hogy az eladó minden tulajdonságot vagy hibát felsoroljon, amiért nem akar helytállást vállalni. Ha tehát valamelyik hibát vagy tulajdonságot a stipuláció nem említi, akkor arra nézve nem is létezett garancia.

Mi lehetett a viszony az aediliszi ediktum és a stipulációk között? Forrásaink bizonyítják, hogy az ediktum által megkövetelt információk és a stipulált tulajdonságok feltűnően egybecsengenek. Az egybeesés azonban nem olyan maradéktalan, hogy a stipulációkat feltétlenül az aediliszi ediktumra kellene visszavezetni. Hogyan bírálандók el azok az esetek, amikor egy bizonyos hibára nézve hiányzik a stipulációs garancia: vajon az ediktumból eredő felelősséget is kizárták-e a felek ezekben az esetekben?

Ismeretes, hogy az *actio redhibitoria* és az *actio ex stipulatu* konkuráltak egymással. A felperes választhatott, hogy melyikkel kíván perelni. Az aediliszi keresetet akkor részesítette előnyben, ha a vételárcsökkentés, amit a stipulációval elérhetett volna, kedvezőtlenebbnek tűnt számára a *redhibitionál*. Ez volt a helyzet például akkor, ha a vevő hátrányosan vásárolt, mivel a vételárcsökkentés során nem változott az adásvételi szerződésben rögzített arány az érték és az ár között⁶⁵.

A vevő mindig szabadon választhatott, hogy egy aediliszi keresettel a piacfelügyelő előtt, vagy a stipulációból származó keresettel a praetor előtt perel-e. Természetesen azzal a feltétellel, hogy egy olyan hibáért történt garanciavállalás, amelyért az aediliszi ediktum is helytállást rendel, valamint hogy az ediktumban rögzített rövid perlési határidő még nem telt le. Az *actio ex stipulatu* azonban csak akkor indítható, ha a hiba és ezen keresztül a vevő kára már ténylegesen bekövetkezett⁶⁶. Különbözik továbbá a két kereset célja: az *actio ex stipulatuval* az *interessere*, míg az aediliszi keresetekkel *redhibitoria* vagy vételárcsökkentésre lehetett perelni⁶⁷.

Ha a stipulációban csak az egészséges testi állapotot ígérte az eladó⁶⁸, akkor vajon erre az egyetlen esetre korlátozta-e az aediliszi ediktumból származó felelősséget? Az ediktumban elrendelt helytállási kötelezettség kizárása nem következhetett be

⁶⁴ Egyetlen kivétel FIRA III 137.: *redhibitio iure civili abesto*, amellyel azonban nemcsak a stipulált garanciát, hanem az aediliszi felelősséget is kizárták a felek. A stipulációs garancia hiányára inkább FIRA III 134. a tipikus példa, ahol a kérdést meg sem említik.

⁶⁵ V.ö. Honsell, *Quod interest* 70. Bechmann, *Kauf* II, 165. hangsúlyozza, hogy az egyszer teljesített stipulációt későbbi körülmények nem befolyásolják. Így D 21,2,16,2 Pomp. 9 Sab., ahol a rabszolga későbbi *manumissioja* folytán a vevő elveszti az aediliszi kereseteket, de az *actio ex stipulatu* továbbra is rendelkezésére áll. Hasonlóan D 21,1,47 Paul. 11 Sab. A kétféle kereset között azonban nincs kumuláció, az egyik igény kielégítésével megszűnik automatikusan a másik kereset is, v.ö. Bechmann, *Kauf* II 167.

⁶⁶ V.ö. Bechmann, *Kauf* II 21., 23.

⁶⁷ Honsell, *Quod interest* 69.

⁶⁸ FIRA III 89.

III. fejezet

szerintem a pusztá nem- említés folytán. Az viszont elképzelhető, hogy az eladó azért nem ígérte meg a garanciát a *fuga* és a *nox*a esetére, mert a rabszolga ezen hibáit az adásvétel megkötésekor kifejezetten a vevő tudomására hozta, és ezzel az aediliszi felelősséget is kizárta. Igen valószínű, hogy a hibát az eladó csak szóban közölte, vagy legfeljebb felírta a *titulus*ra. A stipuláció formájában való megígérés csak a kifejezetten kikötött pozitív tulajdonságokra, illetve bizonyos konkrét hibák hiányára nézve lehetett szokásban. A fenti feltevést erősíti meg ezen okiratok valószínű funkciója is: Kunkel⁶⁹ hangsúlyozza, hogy az okiratok célja nem a konszenzuális szerződés írásbeli rögzítése volt. Sokkal inkább a már tökéletesen megkötött, sőt teljesített ügyletet foglalták írásba, hogy az okirattal az eladótól az adásvétel címén való szerzést és az ő garanciakötelezettségeit bizonyítani lehessen. Ezek tehát elsősorban szerzési dokumentumok, amelyek bizonyítási célokat szolgáltak. Ebben az esetben viszont kevés jelentősége van annak, hogy *mancipatio* formájában vagy formátlan konszenzuális adásvétel gyanánt jelennek meg e szerződések az írásbeli formában⁷⁰, hogy egy régi formuláskönyv vagy az utolsó ediktum szövege szolgált-e mintául. Az okiratokra elsősorban szerzési bizonyítékként volt szükség, nem pedig parallel felelősség vagy keresetek megalapozására. Az okiratabafoglalás során ezért arra sem kellett feltétlenül ügyelni, hogy a felek egyike esetleg peregrinus, aki a régi jog formális ügyleteinek használatára nem jogosult. A tulajdonszerzés bizonyítására az okirat ettől függetlenül alkalmas volt. Ezenkívül az okirattal lehetett a perben bizonyítani, hogy a perelt hibára nézve az eladó vállalt-e helytállást. A szerzési okiratokat gyakran *instrumentum auctoritatis*, *instrumentum emptionis*, *tabellae auctoritatis* néven emlegetik⁷¹. D 13,7,43,pr Scaevola 5 Dig. és Seneca contr. VII 6,22 is megerősíti, hogy a *tabellae* elsősorban a tulajdonszerzés bizonyítására szolgáltak.

Az esetleges hibák ediktum által előírt közlése tehát nem jelenik meg a stipulációban. Ebből következik, hogy kiinduló kérdésünk nem válaszolható meg egyértelműen igennel vagy nemmel. A stipuláció hallgatása bizonyos hibákról, amelyeket az ediktum szerint közölni kell, nem vezet egyértelmű következtetésekre az aediliszi felelősség hatályát illetően⁷². Az aediliszi felelősség és a stipuláció tehát párhuzamos jogintézmények voltak⁷³.

⁶⁹ Kunkel, *Epigraphik* 218. és k.

⁷⁰ Kunkel, *Epigraphik* 221. bírálja a FIRA III-ban való besorolást: a *mancipatio*s forma használata véletlen és funkciótlan az okiratokban.

⁷¹ V.ö. D 13,7,43,pr Scaev. 5 dig., Sen. contr. VII 6,22. és k., Th. Mayer-Maly, *SZ* 78 (1961) 250.

⁷² A témához lásd Jakab, *Rabszolgavételek* 253.

⁷³ Hasonlóan Haymann, *Haftung* 19. és k., Jörs-Kunkel *RR* 234., Medicus, *Id quod interest* 110., Honsell-(Mayer-Maly-Selb) *RR* 316., Honsell, *Quod interest* 63.

B) Fent már említettem néhány forrást, amelyek a rejtett hibákért való garanciavállalás nélküli adásvételi ügyletek létét tanúsítják. Így az I. fejezetben elemeztük a nem tetszés esetére való visszalépés kikötésével született megállapodásokat, melyek bizonyos korszakban jellemzőek lehettek a szerződési praxisra. Az elemzett Plautus-jelenetben az eladó hangsúlyozta a garancia kizárását.

A fennmaradt római adásvételi okiratok között egyetlen olyat találunk, amelyben a rejtett fizikai hibákért való helytállást kifejezetten kizárták⁷⁴. Az okirat Frisiából származik és lényegesen eltér a szokásos szerződési formától. A datálása is igen vitatott: Kr. u. 29. illetve 116. között ingadoznak az állásfoglalások. A megfogalmazás igen tömör, csak a legfontosabb adatok, a vevő, az eladó, a vételár, a vétel helye, a vétel tárgya és a tanúk neve került rögzítésre, majd a vitatható rövidítés *r(edhibitio) i(ure) c(ivili) a(besto)*.

A szerződés beleillik a fenti garancia nélküli megegyezések sorába: Gargilius Secundus a plautusi uzsoráshoz hasonlóan viselkedett és magára vállalta az esetleges hibák kockázatát. Az az egyetlen különbség, hogy itt kétségtelenül a kellékhibákért való garancia kizárásáról van szó.

A Digestában két olyan fragmentum található, amely az aediliszi felelősség kizárásának lehetőségét tanúsítja:

D 2,14,31 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Pacisci contra edictum aedilium omnimodo licet, sive in ipso negotio venditionis gerendo convenisset, sive postea.*

D 21,1,48,8 Pomp. 23 Sab.: *Simpliarium venditionum causa ne sit redhibitio, in usu est.*

Az Ulpianus-fragmentumot Lenel a Palingenesiában a *de mancipiis vendundis* című ediktumhoz csatolta. Idézetünk előtt található a Labeotól átvett ediktum-szöveg, a *redhibitio* szabályai, az aediliszi ediktum kiegészítése a rabszolga nemzetiségéről és képzettségi fokáról, és az ediktum-toldat a nem tetszés esetére való visszalépésről. Ezek után következik a mi fragmentumunk, majd Ulpianus második könyve *ad edictum aedilium curulium*, amely az igásállatok adásvételéről, az állatkárokról és a *stipulatio dupla*eről szól. Szövegünk tehát nem áll közvetlen összefüggésben környezetével. Úgy tűnik, a jogtudós számára természetes volt, hogy a szerződések *contra edictum aedilium curulium* is megköthetők, úgyhogy semmilyen kommentárt vagy részletesebb tárgyalást nem tartott szükségesnek.

⁷⁴ FIRA III 137.

Ulpianus alapján az aediliszi szabályok diszpozitív normáknak ítélandók⁷⁵: A felek szabadon választhattak, hogy milyen formában kötik meg ügyleteiket. Elképzelhető, hogy teljesen kizártak mindenféle helyállást a rejtett fizikai hibákért, *pacisci contra edictum*, vagy eventuálisan bizonyos hibákra korlátozták azt. Ha a felelősséget kifejezetten nem zárták ki, akkor automatikusan érvénybe léptek az aediliszi szabályok. Ezentúl, mint harmadik lehetséges megoldás, megállapodhattak a felek egy fokozott helyállásban, amikor stipuláció formájában garanciát is vállalt az eladó.

Pomponius másként fogalmaz a fenti töredékben. Jogszokásként említi, hogy egy „egyszerű vétel” esetén nincs mód a *redhibitoria*⁷⁶. A szövegkörnyezet kevés támpontot nyújt az interpretációhoz. A fragmentum Pomponiusnak Sabinushoz írt kommentárjaiban, a 23. könyvben található, ahol az aediliszi ediktum a központi téma. Sajnos a *titulus*ból csak kevés fragmentum maradt fenn, ezek pedig igen különböző problémákat tárgyalnak. Idézetünk előtt olyan szövegek találhatók, amelyek az aediliszi keresetekkel való perlés feltételeit tartalmazzák arra az esetre, ha a vásárolt rabszolga, az eladó vagy a vevő közben meghal. Pomponius megállapítja, hogy egy egyszerű vétel esetén nincs helye a *redhibitió*nak.

Mindkét fragmentum érvként használható az általánosan elfogadott tézissel szemben, hogy az aediliszek kötelező garanciastipulációkat írtak volna elő piacukon. Ulpianus és Pomponius arra utal, hogy a garancia kérdése a felek szabad alkujának tárgyát képezte, megegyezésük során döntöttek arról, hogy a rejtett hibákért való helyállást az eladó átvállalja-e. Az okiratok ugyan azt tanúsítják, hogy a garanciavállalás elterjedt szokás volt, de semmi sem akadályozta meg a feleket abban, hogy konkrét szerződésükben ezt figyelmen kívül hagyják.

⁷⁵ H. Ankum, SZ 97 (1980) 309. és k., 315. és k. kritikusan szembeszáll M. J. Chorus, *Handelen in strijd met de wet*, Leiden 1976, 157. és k. téziseivel. Chorus szerint azok a jogügyletek semmiek, amelyeket *adversus leges, senatusconsulta, edicta* kötöttek meg. Mivel Ulpianus itt ennek az ellenkezőjét mondja, Chorus megkísérli az ellentmondást egy másféle olvasat segítségével feloldani, *contra* helyett a *citra* szót javasolja a D 2,14,31 fragmentumban. Ezt bírálja Ankum joggal.

⁷⁶ A szakirodalomban egy másik interpretáció is ismeretes. Eszerint Pomponius itt arról beszél, hogy olyan dolgok eladása esetén, amelyek jelentéktelen értékűek, a *redhibitio* kizárt, v.ö. A. Rogerson, *St. Zulueta*, Oxford 1959, 115. l. 7. A források és a szakirodalom azonban inkább a fenti értelmezést támasztják alá.